

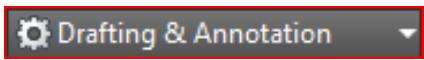
10-Ma'ruza

10-Mavzu: Qurilishda avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari. Reja:

1. AutoCAD dasturi Classik muhiti panellari buyruqlari vazifalari vaulardan foydalanish.
2. Draw paneli asosiy buyruqlari vazifalari.
3. AutoCAD dasturida qatlamlar.
4. AutoCAD dasturi Classik muhiti panellari buyruqlaridan foydalanganholda loyiha yaratish
5. AutoCAD dasturida uch o'lchamli ob'ektlar muhiti va 3Dmodellashtirish buyruqlari vazifalari

Tayanch so`zlar: *AutoCAD, model, chizma, list, VESLINmuloqat oyna, 3D Studio, parametrlar, graniçy, ekran, ramka, list, masshtab, pechat, prosmotr, model maydon, rang.*

AutoCAD dasturi Classik muhiti panellari buyruqlari vazifalari vaulardan foydalanish.

AutoCAD dasturida Workspace bo'limida Autocad Classic va 3D Modeling muhitlari mavjud. Autocad Classic muhiti foydalanuvchiga 2D ikki o'lchovli chizmalarni yaratishda asosiy panellar keltirilgan sodlashgan interfaceni taqdim qiladi. Bu muhitda quyidagi panellar mavjud.

1. Obyektlar ustida ishlash, saqlash chop etish va boshqa buyruqlardan tashkiltopgan **Standart** va **Styls** panellari.

2. Obyektlar ustida ishlash davomida qatlamlardan foydalanish uchun **Layers** paneli

3. Obyektlar ustida ishlash davomida chiziqlarni turini o'zgartirish va rangberish buyruqlari keltirilgan **Properties** paneli.

4. Chizish uchun **Draw** paneli

5. Yaratilgan obektlarni muharrirlash (burish, kesish, ko'chirish,

nusxa olish,qirqish va boshqa) buyruqlari keltirilgan **Modify** paneli.

Draw paneli asosiy buyruqlari vazifalari.

Line – to'g'ri chiziq chizadi. **Polyline** – bu bitta ob'ekt sifatida yaratilgan chiziq segmentlarining ulagan ketma-ketligini chizuvchi buyruq. **Construction Line** – ob'ektlar yaratishda o'qlardan foydalilanadi. Ushbu o'jni chizuvchi buyruq. **Polygon** – bu buyruq ko'pburchaklar chizishda ishlataladi. Eng kichigi ucburchak shakl bo'ladi.

Polygon buyrug'inining ishlatish tartibi:

- ✓ Polygon buyruq tanlanadi.
- ✓ Ko'pburchak burchaklari soni kiritiladi. Masalan 3 kiritilsa uchburchak chizadi.
- ✓ Schqonchani chap tugmasi kerakli joyga bosiladi.
- ✓ **Inscribed in circle**³ yoki **Circumscribed about circle**⁴ tanlanadi.
- ✓ O'lcham kiritiladi va Enter tugmasi bosiladi.

Rectangle - bu to'rtburchak chizadi. **Circle** aylana chizadi. Bunda aylana radiusi kiritiladi. **Spline** – bu buyruq siniq chiziqlardan yoki nuqtalari to'plamidan tashkil topgan silliq egri chiziq hosil qiladi. Bu buyruq asosan naqshlar, ob'ektlar uchun bezak yoki silliq chiziqlardan tashkil topgan ob'ktlar uchun ishlataladi.

Insert block – tayyor yaratilgan AutoCAD bloklarini ko'chirishda ishlataladi.

Make block – yaratilgan ob'ektlarni blok qilishda ishlataladi.

Hatch – bu yopiq maydonni yoki tanlangan narsalarni naqshli, qattiq yoki gradientli plomba bilan to'ldiradi.

A. **Madify paneli asosiy buyruqlari vazifalari:**

Erase – belgilangan ob'ektlarni o'chiradi. **Copy** – ob'ektlardan nusxa olishuchun ishlataladi. **Mirror** – obektlarni semmetrik ko'chiradi.

Mirror buyrug'inining ishlatish tartibi:

- ✓ Semmetrik ko'chish kerak bo'lган ob'ekt tanlanadi.
- ✓ Mirror buyrug'i tanlanadi.
- ✓ Semmetrik ko'chgandagi markaziy o'q schqoncha yordamida ko'rsatiladi va **No** yoki **Enter** tugmasi bosiladi. (Agar **Yes** bosilasa ob'ekt bitta bo'lib qoladi)
- Offset** – buyrug'i ob'ektlarni aniq o'lcham bo'yicha parallel ko'chiradi.
- Rectangular Array** – To'rt burchak ko'rinishidagi massivlarni hosil qiladi. Bitta

ob'ektni to'rtburchak shaklida ko'paytiradi. Ushbu buyruq tanlashda sichqonchani chap tugmasini bosib tursa massiv buyruqlarini quyidagi ko'rinishlari chiqadi **Path Array** – Egri chiziq bo'yicha massiv hosil qiladi. Bitta ob'ektni egri chiziq bo'ylab ko'paytiradi. **Polar Array** – Aylana bo'ylab massiv hosil qiladi. Bitta ob'ektni aylana chiziq bo'ylab ko'paytiradi.

Rectangular Array buyrug'inining ishlatish tartibi:

- ✓ Sonini ko'paytirish kerak bo'lган ob'ekt tanlanadi.
- ✓ Rectangular Array buyrug'i tanlanadi.
- ✓ Buyruq argumentlaridan **Columns** yoki **Rows** orqali ob'ekt sonini kiritladi.

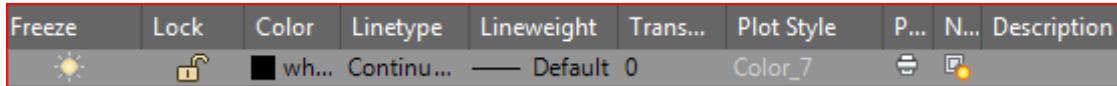
 Rotate – ob'ektlarni ma'lum bir burchakga burishda ishlataladi. **Scale** – ob'ektni n barobarga katta yoki kichik qiladi. **Trim** – kesishgan chiziqlarni ortiqcha qismini kesish uchun ishlataladi. **Join** – chiziqlarni umumiylashtiradi yani Polyline ko'rinishiga o'tkazadi. **Chamfer** – chiziq qirralariga qo'shni chiziq yoki 3D obyektning qirralari bilan chegaralangan yuzaga qo'shni yuza yaratadi. **Fillet** - qirrani silliqlashtirish buyrug'i. **Explode** – chiziqlardan tashkil topgan yaxlit ob'ektni alohida mustaqil chiziqlarga ajratadi. 3D yaxlit ob'ektni alohida mustaqil yuzalarga ajratadi.

AutoCAD dasturida qatlamlar.

Qatlam tushunchasi*. AutoCAD dasturida muhandislik loyihamini bajarishning qulay imkoniyatlaridan biri chizmaning har bir jarayonini qatlamlar asosida bajarishdir. Xususan murakkab loyihamini bosqichlarga bo'lib, har bir bosqichni alohida qatlamga joylashtirish, chizmalarni tuzishda muhandisloyihachini chigallikva chalkashliklardan xoli etadi, loyiha jarayonini esa AutoCAD dasturida ijod maydoniga aylantiradi. AutoCAD dasturida qatlam – bu shaffof chizma muhit bo'lib, unda ob'ektlar ma'lum bir xususiyatlarga ega bo'ladi va boshqa qatlam muhitiga tegishli bo'lmaydi. AutoCAD dasturida yaratiladigan loyihami ko'rinishi va undagi chizmani o'qish noqulaylik va tushunmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin, lekin AutoCAD dasturi bunday loyihamini bevosita tahlil eta oladi va har bir qatlamga tegishli ma'lumotlarni kompyuter xotirasida alohida saqlaydi. panelidan

Properties Maneger tugmasi orqali qatlam hosil qilish oynasiga o'tiladi. Bu oynada **New Layr** (Alt + N) – yangi qatlam hosil qilish. **Delete Layr** (Alt + D) – hosil qilingan qatlamni o'chirish, **On ustuni** – hosil qilingan qatlamni berkitish, chiziq turi, qalinligi, rangi va boshqa qatlam buyruqlari mavjud.

Qatlamlar bilan AutoCAD dasturida turli operatsiyalarni bajarish mumkin:

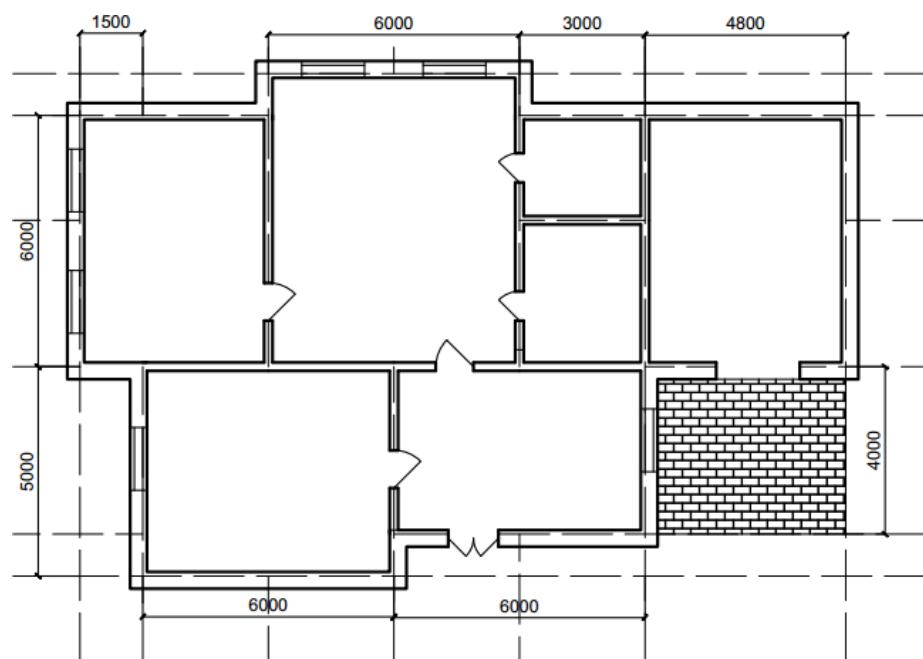
- AutoCAD dasturida har bir qatlam o'zining personal nomiga ega va ularni biri biridan farqlash mumkin.
- Har bir qatlamga chiziq rangi, turi va qalinligini o'rnatish mumkin.
- Har bir qatlamni ko'rinar yoki ko'rinas holatga keltirish mumkin.
- Har bir qatlamga chop etish parametrlarini o'rnatish mumkin.
- Har bir qatlamni qulflab ob'ektlarni tahrirlashdan himoyalash mumkin.

Ushbu operatsiyalar loyihachiga keng imkoniyatlarni beradi. Ya'ni bir qatlam asosida boshqa bir qatlamni yaratish va loyihalashda xalaqit beradigan yoki qiyinlashtiradigan qatlamni vaqtincha o'chirib qo'yish mumkin.

Bizdan bir loyihaning 2D va 3D modellarini hosil qilish talab e'tilgan bo'lsin. Bu modellarni o'qlar, loyiha chiziqlari, 3D devor, 3D tom va boshqa obektlardan taskil topadi. Bizga faqat devor kerak bo'lsa nima qilamiz. Bunday hollarda qatlamlardan foydalanmasdan iloji yo'q. Har bir ob'ektni har bir qismini qatlam qilgan holda ularustida oson ishlash mumkin.

AutoCAD dasturi Classik muhiti panellari buyruqlaridan foydalanganholda loyiha yaratish

Topshiriq. Quyidagi berilgan loyihani AutoCAD Classik muhitida yarating. (3-rasm)

3-rasm. 3.1-Topshiriq uchun loyihaning ko'rinishi

Loyihani yaratish uchun o'qlarni hosil qilish: ORTHOMODE (F8) buyrug'i

 bu chiziqlarni ortogonal ko'rinishi ga o'tkazadi. Chiziqlar faqat gorizontal va vertikal ko'rinishida teks chiziladi. Ikkita kesishgan chiziqlarni line buyrug'i bilan chizamiz va **Properties** panelidan **Line type control** bo'limidagi other-Load tanlanib OK tugmasi bosiladi va bo'limdan **ACAD_ISO02W100** ko'rinishdagi chiziq turi tanlanadi. Natijada quyidagiga erishamiz. (3.1-rasm)

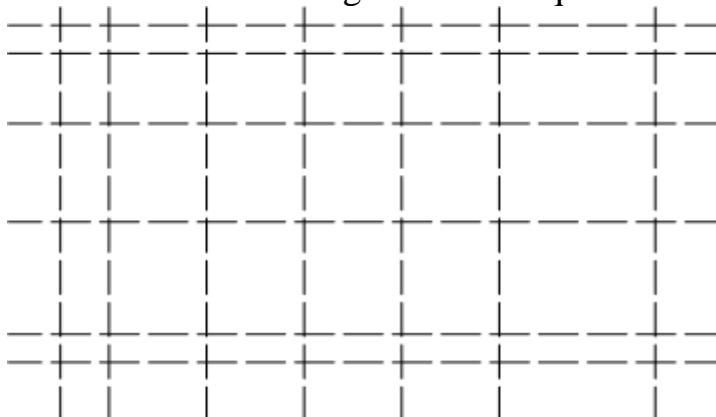

3.1-rasm.

Chiziqlarni belgilab **Modify** panelidan **Offset** buyrug'i orqali parallel ko'chiriladi. (3.2-rasm)

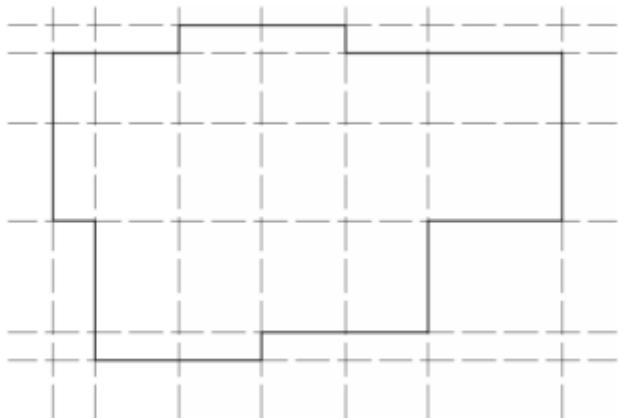
Offset buyrug'inining ishlatalish tartibi:

- ✓ Obekt belgilanadi.
- ✓ Buyruq tanlanadi.
- ✓ Parallel ko'chirish yo'nalishiga schqoncha qo'yiladi.
- ✓ Parallel ko'chirish masofasi kiritiladi.
- ✓ Enter tugmasi va sichqonchani chap tugmasi bosiladi.

3.2-rasm. O'qlarni loyiha xonalariga qarab parallel ko'chirilganligi

Loyihani yaratish uchun devorlarni hosil qilish: Loyihani chegaralarini chizib chiqish uchun **Properties** panelidan **Line Weight control** bo'limidan chiziq turini 0.30 mm ga qalinashtiramiz va holat panelidan (AutoCAD interfece pastki qismida joylashgan) **LWDISPLAY** ni aktivlashtiramiz. **Draw** panelidagi **Polyline** buyrug'i orqali o'qlar ustidan chizib chiqiladi. Qolgan xonalarni ham **Polyline** orqali chiziladi. (3.3-rasm)

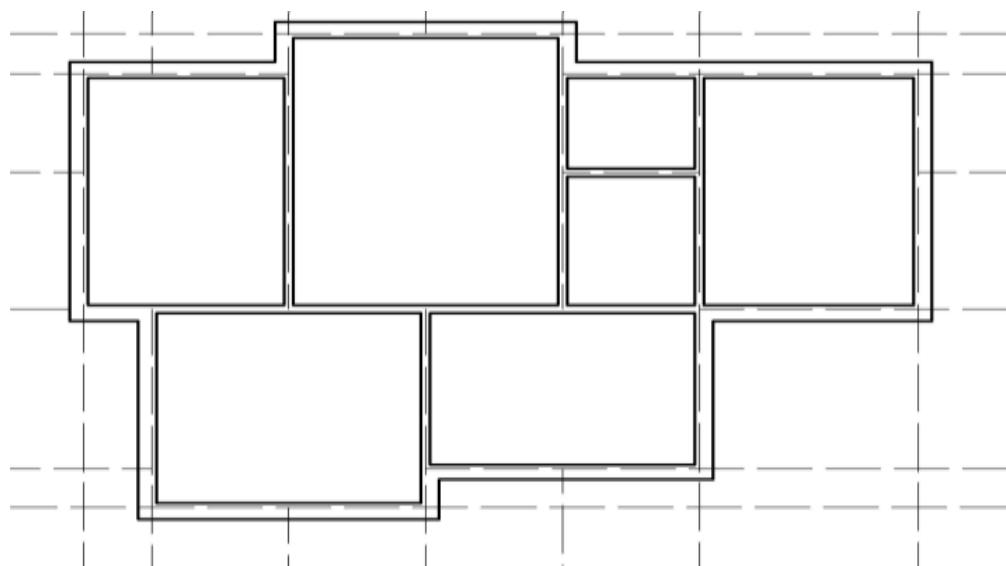

3.3-rasm. Polyline buyrug'i orqali loyiha chegaralarini chizib chiqish.

Asosiy chiziqni **Offset** buyrug'i orqali tashqariga 300 mm, ichkariga 100 mm ko'chiriladi va ichki devorlar ham tashqariga 100 mm ichkariga 100 mm ko'chiriladi va asosiy chiziq **Erase** buyrug'I bilan o'chiriladi. Qolgan ortiqcha chiziqlarni **Trim** buyrug'i bilan qirqib chiqiladi. (3.4-rasm)

Trim buyrug'ining ishlatish tartibi:

- ✓ Buyruq tanlanadi.
- ✓ Ekranning bo'sh joyiga schqonchani o'ng tugmasi bosiladi yoki probel tugmasi bosiladi.
- ✓ Keraksiz chiziq ustiga schqonchani chap tugmasi orqali bosiladi.

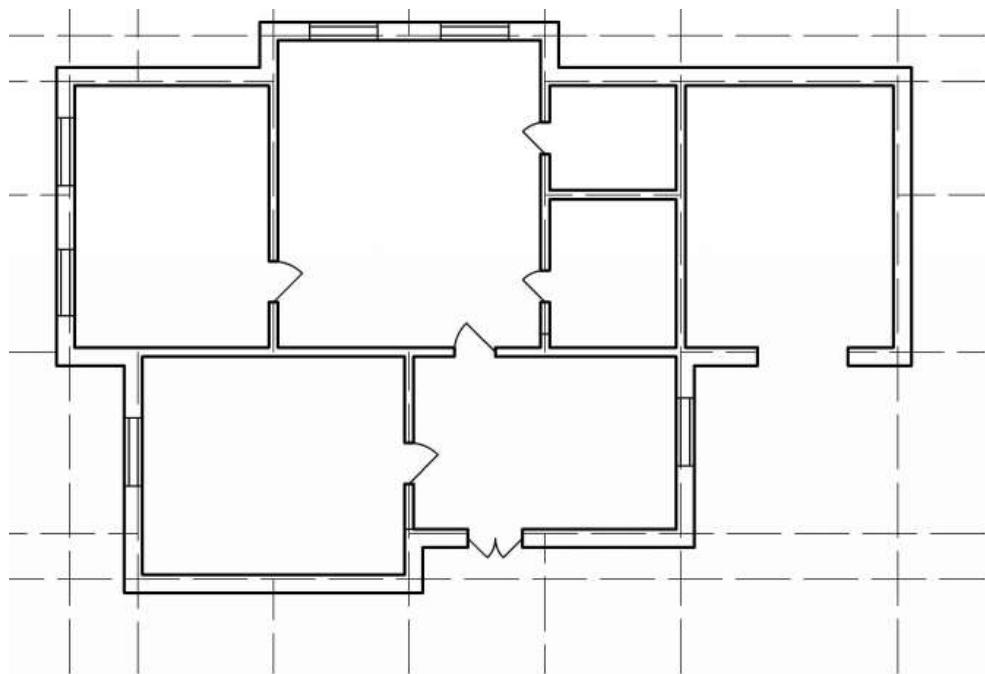

3.4-rasm. Loyiha devorlarini hosil qilish

Loyihani yaratish uchun eshik va rom o'rinalarini hosil qilish: Eshiklar o'rnini hosil qilish uchun oddiy Line buyrug'i orqali chizib chiqiladi va Trim buyrug'i bilankesiladi. Eshiklarni o'rni kesilib ochiq qolgan joyga chiziq tortiladi va eshik o'rni devorlar markazlari chiziq bilan tutashtiriladi. Eshik ochilish nuqtasidan Rotate buyrug'i orqali eshik ochilish tomoniga qarab 45 yoki (-45) gradusga buriladi. Shu burilish nuqtasida Circle buyrug'i orqali aylana markazi joylashtiriladi va shu chiziq aylananing diametri bo'ladi. Oynalar o'rniga Line buyrug'i orqali orasi 100 mm dan iborat ikkita parallel chiziq chiziladi. (3.5-rasm)

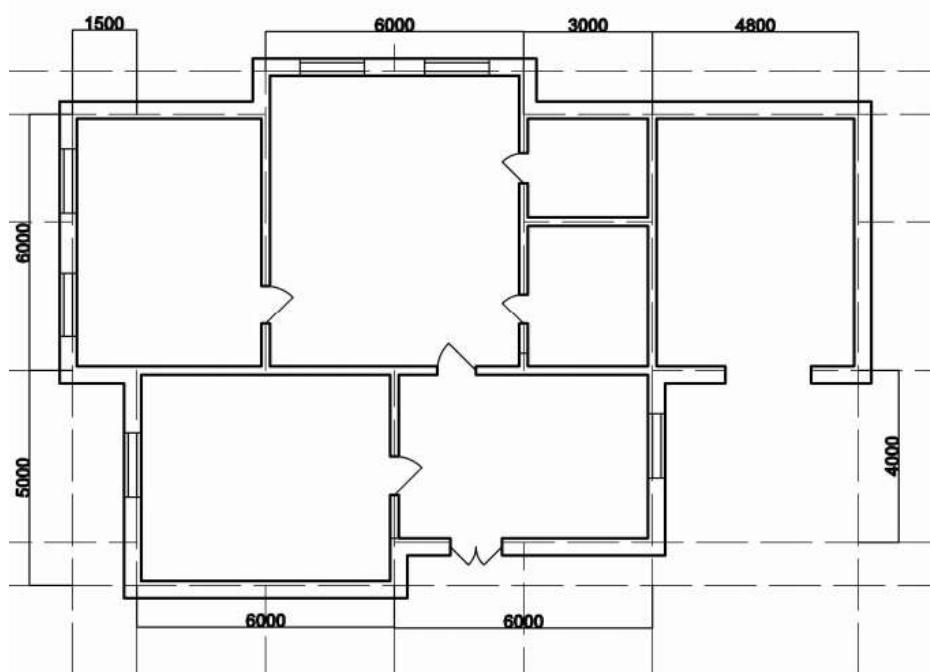
Rotate buyrug'inining ishlatalish tartibi:

- ✓ Burilishi kerak bo'lgan obekt belgilanadi
- ✓ Rotate buyrug'i tanlanadi.
- ✓ Burilish nuqtasi ustiga bosiladi va burilish burchagi kiritib Enter tugmasi bosiladi.

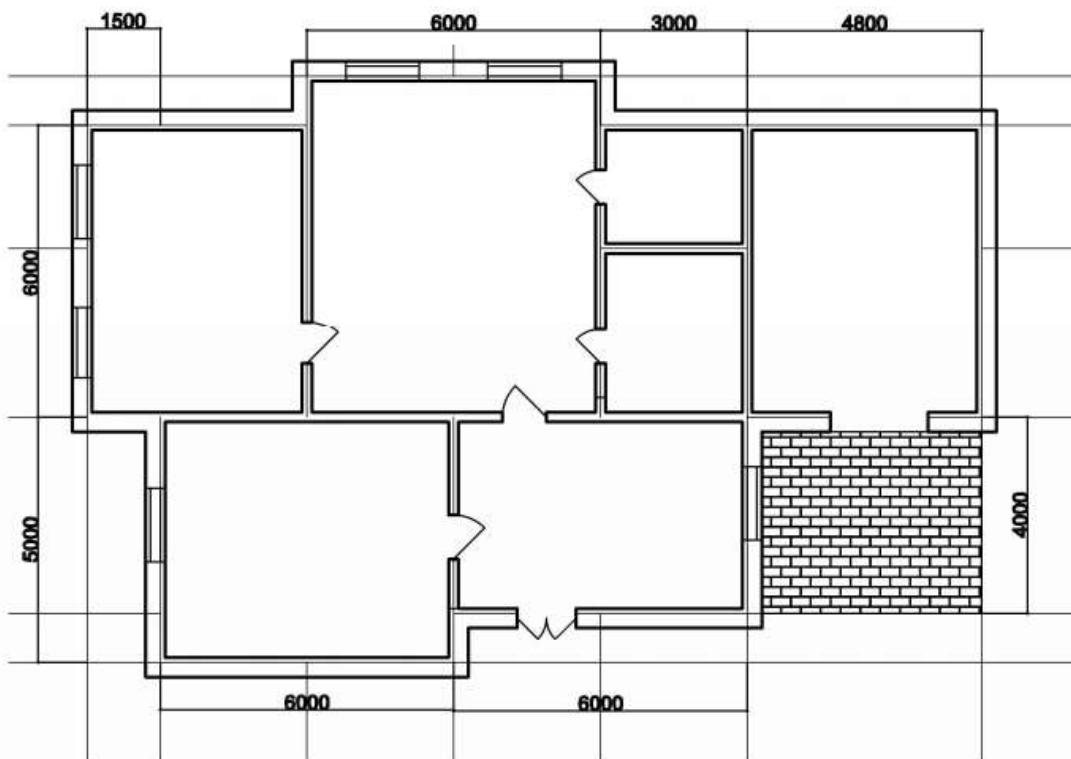
3.5-rasm. Loyiha eshiklari va oynalari o'rni hosil qilish

Loyihani yaratish uchun o'lcham qo'yish: Draw panelining ixtiyoriy buyrug'i ustiga sichqonchani o'ng tugmasi bosilsa panellar ro'yhati chiqadi. Bu ro'yhatdan **Dimension** panelini tanlasa u panel ishchi oynada paydo bo'ladi. **Dimension** panelidan Linear buyrug'i orqali o'lcham qo'yiladi. Linear buyrug'i tanlab birinchi nuqta va ikkinchi nuqta belgilab yon tomonga tortiladi. (3.6-rasm)

3.6-rasm. Loyiha o'lchamlarini qo'yish

Draw panelidagi **Hatch** buyrug'i obektga har xil turdag'i qurilish materiallari bilan qoplangan yuza ko'rinishi hosil qiladi. **Hatch** buyrug'idan foydalanish uchun buyruq tanlab, **Swatch** qismidan ko'rinish tanlanadi, **Add: Select objects** bo'limidan Hatch qilinishi kerak bo'lgan soha ko'rsatiladi va **OK** tugmasi bosiladi.

3.7-rasm. Loyiha uchun Hatch buyrug'idan foydalanish

AutoCAD dasturida uch o'lchamli ob'ektlar muhiti va 3Dmodellashtirish buyruqlari vazifalari

3D Modeling - 3D kompyuter grafikasida, 3D modellash (yoki uch o'lchovli modellash) AutoCAD dastur yordamida uch o'lchamli ob'ekt har qanday sirtini matematik tarzda namoyish etish jarayonidir. Mahsulot 3D modeli deb nomlanadi. Model shuningdek, 3D model AutoCAD dasturi panelidagi buyruqlar yordamida yaratiladi.

AutoCAD dasturi 3D modeling muhitida **Home** (Draw, Modify panellari buyruqlar, obekt yaratish va muharrirlash ishlari amalga oshiruvchu buyrug'lar mavjud), **Solid** (3D model hosil qilish va ularni 3D muharrirlash buyrug'lari mavjud), **Surface** (3D yuzalar bilan ishlash buyruqlari mavjud), **Mesh** (3D obektlarni silliqlashtirish uchun ishlatiladigan buyruqlar mavjud), **Visualize** (3D obektlar bilan ishlash uchun o'qlar va vizuallashtirish buyruqlari mavjud), **View** (3D obektlarga materiallar berish, ular ustida ishlash va obektlar uchun standart tayyor obektlar mavjud) kabi asosiy menyular keltirilgan.

B. 3D modeling muhitida Modeling paneli asosiy buyruqlari:

 Helix –spiral ko'rinishidagi ob'ektini yaratadi. Detallar aylanmari yoki aylanma ob'ektlar hosil qilishda foydalaniladi.

Helix buyrug'ining ishlatish tartibi:

- ✓ Helix buyrug'i tanlanadi
- ✓ Ob'ektning markazi belgilanadi.
- ✓ Radiusi va balandligi Enter yordamida kiritiladi.

 Extrude – Chiziqni yoki chiziqlarni ko'tarish (Agar devorni ko'tarish kerak bo'lsa, chiziqlar polyline bo'lishi shart) **Presspull** – Ko'rsatilgan sohani ko'tarish uchun ishlatiladi. **Revolve** – Belgilangan obektni chiziq atrofida aylantirish buyrug'i. **Sweep** – berilgan yo'l bo'ylab 2 o'lchamli ob'ekt orqali 3D sirtini yaratadi.

Sweep buyrug'ining ishlatish tartibi:

- ✓ Sweep buyrug'i tanlanadi
- ✓ 2D shakl belgilanadi va Enter tugmasi bosiladi
- ✓ Egri chiziq sichqoncha chap tugmasi yordamida ko'rsatiladi.

 Loft – Turli kesimlar orasidagi bo'shliqda 3D qattiq yoki sirt hosil qiladi.

Loft buyrug'ining ishlatish tartibi:

- ✓ Loft buyrug'i tanlanadi
- ✓ Obyektlar tanlab chiqildi va Enter tugmasi bosiladi.

 Union – Ikki yoki undan ortiq 3D qattiq, sirt yoki 2D obyektlarni birlashtiradi.

Union buyrug'ining ishlatish tartibi:

- ✓ Union buyrug'i tanlanadi
- ✓ Birlashtirilishi kerak bo'lgan obyektlar tanlab chiqildi va Enter tugmasi bosiladi.

 Subtract – Bir-birining ustiga yopishgan obyektlarni yoki 3D qatlamini boshqasidan ajratib olish orqali yangi ob'ekt sifatida yaratiladi. **Intersect** – Qatlamlar, yuzalar yoki hududlar bo'y lab 3D qattiq, sirt yoki 2D hududni yaratadi.

 3D Rotate – Uch o'lchamli ob'ektlarni ma'lum bir burchakga aylantiradi.

C. 3D modeling muhitida Solid Editing paneli asosiy buyruqlari:

3DFace - fazoda uchta nuqtaga ega yoki to'rtta nuqtaga ega bo'lgan yuzani hosil qiladi. **Slice** – berilgan 3D obyektni ko'rsatilgan nuqta bo'yicha kesadi.

Slice buyrug'ining ishlatish tartibi:

- ✓ Slice buyrug'i tanlanadi.
- ✓ Obyekt belgilanadi.
- ✓ Enter tugmasi bosiladi va ikkita nuqta ko'rsatiladi.

Kesishni **Surface** ga nisbatan bajarish mumkin.

Slice buyrug'ini Surface orqali amalga oshirish tartibi:

- ✓ Slice buyrug'i tanlanadi.
- ✓ Enter tugmasi bosiladi.
- ✓ Kesish kerak bo'lgan obyekt belgilanadi.
- ✓ Surface tanlanadi.
- ✓ Kesiladigan qismi begilanadi va Enter tugmasi bosiladi.

 Extract edges – 3D obyektdan 3D karkasini ajratib oladi. **Offset Faces** – Qattiq jism yuzalarini ko'tarishda ishlataladi.

Offset Faces buyrug'ining ishlatish tartibi:

- ✓ Offset Faces buyrug'i tanlanadi.
- ✓ Kerakli yuza(lar) belgilanadi.
- ✓ Enter tugmasi bosib kerakli o'lcham kiritiladi.

3D modeling muhiti **View** menyusidagi **Properties** – bu obektning xossalari keltirilgan oyna bunda obekt uchun berilgan chiziqlar, rangi, unga berilgan materiallari va boshqa xossalri keltiriladi. **Tool Palettes** tugmasi – bu obektlar uchun mo'ljallangan standart holatga keltirilgan asosiy qismlari joylashgan. (Masalan binoning loyihasini yaratish davomida undagi eshiklar qismlarini tayyor standart holatda olib foydalanish mumkin.)

1. AutoCAD dasturi qaysi sohalarda ishlataladi?
2. AutoCAD dasturining yaxshi ishlashi uchun kompyuterda qanday manbaalar zarur bo‘ladi?
3. AutoCADning ish stolida nimalar tasvirlangan?
4. Odatda chizma Auto Cadning qaysi oynasida chiziladi ?
5. Qog‘oz formati qanday tanlanadi?
6. Burchak shtampini chizish qanday amalga oshiriladi ?
7. Chiziq turlari haqida gapiring
8. Shrift (yozuv)ni chizmada qanday qo`llash mumkin
9. Chiziq yo‘g‘onligi qanday tanlanadi?
- 10.Ko‘p qatorli Mnogostrochniy tekst yozish buyrug‘ini qaysi belgi orqali chaqiradi?